

“Προκλήσεις και διλήμματα με αφορμή τους αυτόκλητους τιμωρούς”¹

Επιστημονικός σχολιασμός της ταινίας «Έτερος εγώ»

που προβλήθηκε στο πλαίσιο του Ε΄ Κύκλου του Σεμιναρίου

«Έγκλημα και Κινηματογράφος: Το θύμα του εγκλήματος»

Γεώργιος Τσιβελέκος, Φοιτητής Τμήματος Κοινωνιολογίας Παντείου

Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Η αύξηση της εγκληματικότητας, λαμβάνοντας υπόψη και τον μεγάλο σκοτεινό αριθμό, η μείωση της εμπιστοσύνης του κοινού στο ποινικό σύστημα και η αρνητική αντιμετώπιση του, ο φόβος του για το έγκλημα και την πιθανή θυματοποίηση του, η αναποτελεσματικότητα των στερητικών της ελευθερίας ποινών και το ανικανοποίητο ιδεώδες της κοινωνικής επανένταξης, η αποτυχία της γενικής (εκφοβισμός και ηθικοκοινωνική διαπαιδαγώγηση όλων των μελών της κοινωνίας) και της ειδικής (βελτίωση, εκφοβισμός και αχρήστευση του δράστη) πρόληψης του ποινικού νόμου, καθώς και η μη «αποζημίωση» του θύματος, απομάκρυναν το κοινό από συμπεριφορές υποστήριξης της «αποκατάστασης» και κοινωνικής επανένταξης του εγκληματία και διαμόρφωσαν την αυστηρή τιμωρητική στάση του. Μάλιστα, τις περισσότερες φορές τόσο έντονα, ώστε να γίνεται λόγος και για την επαναφορά των θανατικών ποινών, παρά την αποδεδειγμένη τους αποτυχία και την αναμφίβολη εναντίωση τους στα συνταγματικά δικαιώματα, στις δημοκρατικές και φιλελεύθερες κοινωνίες και γενικότερα στα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου.

Όλα τα προαναφερθέντα προβλήματα αποτελούν προκλήσεις για την δοκιμή διαφορετικών απαντήσεων στις εγκληματικές πράξεις. Η επέκταση του κοινωνικού ελέγχου και της επιτήρησης των σύγχρονων μορφών αταξίας και αντικοινωνικότητας, μέσα και από προληπτικές πολιτικές, αποτελεί τη μία όψη του φαινομένου, με πολυδιάστατη σημασία και συνέπειες, εφόσον έχει ως αποδέκτες το γενικότερο κοινωνικό σύνολο και όχι μόνο όσους εμπλέκονται στην εγκληματικότητα. Μια άλλη όψη, πιο ακραία, είναι η υποστήριξη της αυτοδικίας και των αυτόκλητων τιμωρών.

Πολλοί πολίτες επιθυμούν να πάρουν στα χέρια τους το δίκαιο, το νόμο και να επιβάλλουν τη δική τους, πολύ αυστηρή συνήθως, τιμωρία στον εκάστοτε εγκληματία, ώστε να νιώσουν δικαιωμένοι και ότι αποδόθηκε η δικαιοσύνη. Πρόκειται για την παλιά και γνωστή ανταποδοτική δικαιοσύνη της αρχαιότητας, που βασιζόταν στην ανταπόδοση του κακού που έγινε με ένα άλλο, στο «οφθαλμόν αντί οφθαλμού», στο *lex talionis*, στην αντεκδίκηση.

Το δίλημμα για το αν θα πρέπει να ακολουθηθεί μια διαφορετική οδός ως απάντηση στην εγκληματικότητα, αυτή της αυτοδικίας, είναι δύσκολο. Μην

¹ Το κείμενο αυτό αποτελεί απάντηση του συγγραφέα του στο ομώνυμο με τον τίτλο του ερώτημα που εστάλη από την Καθ. Χ.Ζαραφωνίτου, Δ/ντρια του Εργαστηρίου Αστυνομικής Εγκληματολογίας, για τη χορήγηση πιστοποιητικού επιτυχούς ολοκλήρωσης του ΣΤ΄ Κύκλου του Σεμιναρίου «Έγκλημα και Κινηματογράφος», ΧΕ Ακαδ.Έτους 2018-19.

αμφισβητώντας όμως το αίσθημα της αδικίας, της απελπισίας και της αγανάκτησης που μπορεί να αισθάνεται το θύμα ή κάποιο άλλο κοντινό πρόσωπο του θύματος και για αυτό τον λόγο να μετεξελιχθεί σε δράστη και εκδικητή, οι πράξεις αυτοδικίας δεν θα πρέπει να δικαιολογούνται εντελώς και πόσο μάλλον να γίνουν ευρέως αποδεκτές και να αποτελέσουν κομμάτι της καθημερινότητας, διότι τότε θα επικρατήσει η αταξία.

Η τήρηση των νόμων σε μια πολιτεία, αναμφισβήτητα, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την εύρυθμη λειτουργία της. Διαφορετικά, αν ο καθένας ασκεί τη δική του εξουσία βασισμένος στο δικό του άγραφο δίκαιο και νόμο, τότε το μόνο σίγουρο είναι πως θα επέλθει το κοινωνικό χάος και δεν θα διαφέρουμε σε τίποτα από τα «άγρια θηρία», όπως επισημαίνει και ο Πλάτων. Η ύπαρξη των νόμων εξασφαλίζει την ελευθερία των κοινωνιών, όσο αντιφατικό και αν φαίνεται αυτό εκ πρώτης όψεως. Διαφορετικά, αν κυριαρχήσει η ανομία θα επέλθει το τέλος της ελευθερίας, διότι μέσα στην ανεξέλεγκτη ελευθερία δεν θα υπάρχει μέτρο, μεσότητα και όριο και θα καταπατείται η ελευθερία του άλλου.

Έγινε μεγάλος κόπος και αγώνας για να εξασφαλιστούν τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, όπως το δικαίωμα για ζωή ακόμη και ενός εγκληματία, εφόσον είναι ένας άνθρωπος και αυτός που υποπίπτει σε λάθη και δύναται να βελτιωθεί και όχι κάποιο «τέρας». Έτσι, αν ο οποιοσδήποτε δύναται να εκδικείται και να τιμωρεί με θάνατο συνήθως, την πιο βαριά μορφή ποινής, θα παρατηρηθεί μια οπισθοδρομικότητα στην πολιτισμική εξέλιξη, που έχει σημειωθεί κυρίως χάρη στον Διαφωτισμό, και επιστροφή στον σκοταδισμό των προηγούμενων αιώνων. Όπως υποστηρίζει και ο Durkheim «Η βαρύτητα της ποινής είναι τόσο μεγαλύτερη, όσο πιο καθυστερημένη είναι η κοινωνία και απόλυτη η κεντρική εξουσία».

Η συναισθηματική φόρτιση που προκαλείται ωστόσο, με την ενσυναίσθηση, κατανόηση και ταύτιση με το θύμα και η αναγνώριση κάποιου δίκιου του όταν γίνεται δράστης είναι έντονη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συγκλονιστική υπόθεση Παπαδόσηφου. Πολλά είναι τα παραδείγματα αυτοδικίας και εκδίκησης και στη μυθολογία, την ποίηση, την τραγωδία και τον κινηματογράφο που ευαισθητοποιούν το κοινό (Μήδεια του Ευριπίδη, Οδύσσεια του Ομήρου, Ορέστεια του Αισχύλου, Έτερος Εγώ, Match Point). Στα περισσότερα όμως η ποινή των αυτόκλητων τιμών είναι βαρύτερη από το έγκλημα που έχει διαπραχθεί αρχικά. Γνωστή είναι και η πρακτική των φυλακισμένων που αυτόκλητα τιμωρούν κάποιους καταδικασθέντες.

Ας αναφερθεί εκτενέστερα το επεισόδιο «Λευκό πουλί» από την σειρά 10^η Εντολή που προβλήθηκε στα πλαίσια του Σεμιναρίου «Εγκλημα και Κινηματογράφος, Ε΄ Κύκλος: το θύμα του εγκλήματος», όπου παρουσιάστηκε ο γιος μιας κακοποιημένης γυναίκας από τον σύζυγο της και όντας θύμα και ο ίδιος της ενδοοικογενειακής βίας, να σκοτώνει εν τέλει τον πατέρα του για όλη την κατάσταση που επικρατούσε, αλλά και για την ευθύνη του για τον θάνατο του μικρότερου αδερφού. Στην προκειμένη περίπτωση η αναγνώριση ελαφρυντικών περιστάσεων είναι αναγκαία, αφού μπορεί να λεχθεί πως το θύμα-δράστης βρισκόταν και σε κατάσταση άμυνας. Παρόλα αυτά αρκούσε μόνο ο τραυματισμός του πατέρα και ύστερα η παραπομπή του στο ποινικό σύστημα.

Ακόμη, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ταινία «Έτερος Εγώ» που επίσης προβλήθηκε στο εν λόγω Σεμινάριο. Το αίσθημα αδικίας που ένιωθε η αδερφή του θύματος ενός αυτοκινητιστικού δυστυχήματος για την κάλυψη του μεθυσμένου οδηγού και την ατιμωρησία του από τους υπεύθυνους, μετά από την δωροδοκία και διαφθορά τους, είναι κατανοητό. Σε καμιά περίπτωση όμως δεν θα πρέπει να παραλείπεται το γεγονός της έλλειψης αναλογικότητας μεταξύ των εγκλημάτων δωροληψίας και δολοφονίας. Επίσης, στην προκειμένη περίπτωση, για να διαφανεί και η οδυνηρή επίπτωση της αυτοδικίας, συγγενείς ή φίλοι των θυμάτων που εκδίκηθηκε με θάνατο η αδερφή του θύματος, θα μπορούσαν και αυτοί με την σειρά τους να ζητήσουν εκδίκηση σκοτώνοντας την. Θυμίζοντας και τις βεντέτες με τις ευρύτερες συνέπειες τους, η εκδίκηση μπορεί να συνεχιστεί σε έναν φαύλο κύκλο και να περάσει ακόμη και στις επόμενες γενιές που είναι πραγματικά αθώες, προκαλώντας ένα χάος και δίψα για αίμα.

Όπως αναφέρεται και στην ταινία «Έτερος Εγώ», είναι προτιμότερο να ζούμε σε μια άδικη κοινωνία, παρά στο χάος της αυτοδικίας. Ακόμη, ας προστεθεί πως είναι καλύτερο να υπάρχει η δύναμη της συγχώρεσης και όχι η ζήτηση εκδίκησης που μόνο περισσότερα δεινά φέρνει και εν τέλει δεν δύναται να αλλάξει αυτό που έχει ήδη γίνει. Οι προτάσεις αυτές φυσικά δεν αποδέχονται παθητικά την παρούσα κατάσταση και την αδικία, απλώς υποδεικνύουν την κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθήσουμε και την απόρριψη αυτής της αυτοδικίας. Εννοείται πως πρέπει να γίνουν σημαντικές αλλαγές στη δομή και τη λειτουργία του παρόντος συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Η αναποτελεσματικότητά του είναι δεδομένη. Εξάλλου, αυτός είναι και ένας από τους σπουδαίους στόχους της εγκληματολογικής έρευνας. Σε κάθε περίπτωση πάντως, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η συμβολή του ποινικού συστήματος ως προς την διατήρηση της τάξης και αυτό είναι το σημαντικότερο.